

Dijete u središtu razvoda - (ne)poželjna ponašanja roditelja

Svetopetrić, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:737339>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lucija Svetopetrić

**DIJETE U SREDIŠTU RAZVODA – (NE)POŽELJNA PONAŠANJA
RODITELJA**

Završni rad

Mentor rada: prof. dr. sc. Siniša Opić

Sumentor rada: doc. dr. sc. Tihana Kokanović

Petrinja, srpanj, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OBITELJ	2
2.1. <i>Definicija obitelji</i>	2
2.2. <i>Uloga obitelji u razvoju djeteta</i>	3
3. RAZVOD BRAKA	4
3.1. <i>Vrste razvoda braka</i>	5
3.2. <i>Medijatori i moderatori stresa razvoda</i>	6
3.3. <i>Razvod roditelja iz dječje perspektive</i>	8
4. UTJECAJ RAZVODA BRAKA NA DIJETE	10
4.1. <i>Medijatori i moderatori utjecaja razvoda</i>	10
4.2. <i>Utjecaj razvoda braka na promjene u ponašanju djece</i>	14
4.3. <i>Utjecaj razvoda braka na razvoj djeteta</i>	15
5. PRILAGODBA DJETETA NA RAZVOD RODITELJA	16
5.1. <i>Reakcije djeteta kao prilagodba na razvod roditelja</i>	17
5.2. <i>Dobne i spolne razlike u prilagodbi djeteta na razvod roditelja</i>	19
5.3. <i>Uloga roditelja, obitelji i prijatelja u prilagodbi djeteta na razvod roditelja</i>	21
5.4. <i>Uloga vrtića u prilagodbi djeteta na razvod roditelja</i>	23
6. ZAKLJUČAK	27
LITERATURA	29
Izjava o izvornosti završnog rada	31

SAŽETAK

U ovom radu naglasak se stavlja na utjecaj razvoda roditelja na dijete te njegovo prilagođavanje novom načinu života. Također, u radu su istaknuti brojni rizični čimbenici koji dovode do razvoda braka kao i moderatori koji povoljno utječu na prihvaćanje ove sve prisutnije obiteljske problematike. Cilj rada je prikazati kako ljubav, kompromis, poštovanje i komunikacija, koje su temeljne odrednice kvalitetnog braka i zdravog funkcioniranja obitelji, pomažu u djetetovom prilagođavanju na razvod roditelja s obzirom na dob i spol. Istaknuta su poželjna i nepoželjna ponašanja roditelja u odnosu na dijete tijekom procesa razvoda braka. U radu se naglašavaju reakcije djeteta na razvod roditelja, moguće promjene u djetetovu ponašanju i razvoju kao i načini na koje se djeca nose s problemima rastave roditelja. Cilj je također prikazati prihvatljive postupke poticajne okoline koja okružuje dijete u njegovom savladavanju problema kao i pružanje podrške roditeljima. Uz to, navedeni su pristupi rada odgojno-obrazovne ustanove, odnosno odgajatelja koji povoljno utječu na prilagodbu djece i roditelja u novim životnim okolnostima.

Ključne riječi: razvod braka, obitelj, roditelji, djeca, prilagodba, podrška okoline

SUMMARY

In this thesis, the emphasis is placed on the impact of parental divorce on the child and his adaptation to a new way of life. Also, the thesis highlights numerous risk factors that lead to divorce, as well as moderators that favorably influence the acceptance of this increasingly prevalent situation in families. The aim of the thesis is to show how love, compromise, respect and communication, which are the fundamental determinants of a quality marriage and healthy functioning of the family, help in the child's adaptation to the divorce of their parents, with regard to age and gender. Desirable and undesirable behaviors of parents in relation to their children during the divorce process are highlighted. The thesis emphasizes the child's reactions to parental divorce, possible changes in the child's behavior and development, as well as the ways in which children cope with the problems of parental separation. The goal is also to show acceptable procedures of the stimulating environment that surrounds the child in overcoming problems, as well as providing support to parents. In addition, the approaches to the work of the educational institution, that is, educators, which favorably influence the adaptation of children and parents in new life circumstances, are listed.

Key words: parents divorce, family, parents, child, adjustment, environmental support

1. UVOD

Razvod roditelja ubraja se u jedno od najstresnijih iskustava koja djeca mogu doživjeti i s kojim se u današnje vrijeme, nažalost, sve više susrećemo. Razvod roditelja predstavlja prepreku cijeloj obitelji, a u tom procesu najviše ispaštaju djeca. U današnje vrijeme postoji sve više netradicionalnih obitelji u kojima roditelji nisu formalno stupili u brak, a razilaze se. Promjene u obiteljskoj dinamici utječu na djetetov socijalni, emocionalni i kognitivni razvoj, odnosno djeca rastavljenih roditelja pokazuju više ponašajnih, zdravstvenih, emocionalnih i akademskih teškoća nego djeca čiji su roditelji u braku (Buljan Flander i sur., 2014). Razvod braka ne zaobilazi ni odgojno-obrazovne institucije ni okolinu koja dijete okružuje. Djeca nisu dovoljno emocionalno zrela te im je neshvatljivo zašto se razdvajanje događa i zašto se njihova frustracija i stres očituju u promjenama ponašanja u školi i akademskom uspjehu, što ne mora na svu djecu imati jednako negativan utjecaj. S obzirom na vrijeme koje dijete provodi u vrtiću, uloga odgojitelja je prvenstveno pružiti podršku djetetu, očuvati odnose s vršnjacima te mu pomoći prebroditi stresno razdoblje. Kako bi pomoć djetetu bila što kvalitetnija i učinkovitija, važno je ostvariti dobru i kvalitetnu komunikaciju između odgojitelja, roditelja i vrtića kao odgojne-obrazovne ustanove što je ključno za uspješan odgoj i razvoj djeteta. Za dijete razdvajanje roditelja u svakom slučaju znači da majka i otac više nisu zajedno te je potrebno naći nove načine funkcioniranja u poljuljanoj sigurnosti obiteljskog doma.

2. OBITELJ

2.1. Definicija obitelji

Obitelj je temelj djetetovog postojanja u čijoj zajednici ono čini svoje prve korake i započinje proces ljudskog oblikovanja i razvitka. U obiteljskoj zajednici svako biće, a ponajviše djeca pronalaze sigurnost, toplinu, podršku i prihvaćanje. U njoj djeca usvajaju sve potrebne vrijednosti, razvijaju i otkrivaju vlastiti identitet te zadovoljavaju odgojne, socijalne i psihološke potrebe. Iako postoje brojne definicije obitelji, svakoj je zajedničko da obitelj predstavlja genetsku i socijalnu zajednicu te da je svaka u potpunosti ili djelomično usmjerena na važnost obitelji u djetetovu životu (Rosić, 2005).

Suvremeno društvo obitelj smatra zajednicu u kojoj partneri nisu u braku ili ju čine jedan roditelj i dijete, dok je tradicionalno shvaćanje obitelji uvjerenje da je obitelj zajednica bračnih partnera, bioloških roditelja djece te u nekim slučajevima baka i djedova (Maleš, 1995). Osim tradicionalnog viđenja obitelji, koja je još uvijek najčešći oblik partnerstva između muškarca i žene, sve je učestalija pojava različitih i netradicionalnih oblika zajednica. Prema Svilar- Blažinić (2014) to su najčešće jednoroditeljske obitelji, posvojiteljske obitelji i obitelji koje nastaju stvaranjem zajednice rastavljenih osoba i njihove djece iz prijašnjih brakova. Ističe kako je sve veći broj homoseksualnih parova kojima se u sve više država dopušta sklapanje braka kao i posvojenje djece (Svilar- Blažinić, 2014). Nerijetko se jednoroditeljske obitelji pretvore u rekonstruirane do kojih dolazi nakon rastave braka ili smrti jednog od partnera odnosno kod kojih je jedan biološki roditelj, a drugi očuh ili pomajka. Za dijete, rekonstruirana obitelj vrlo je konfuzna i teško ju prihvaća iz razloga neslaganja s očuhom, pomajkom ili njihovom djecom ako ih imaju stoga je potrebno puno vremena, strpljenja i zrelosti kako bi dijete prihvatilo novonastalu situaciju (Petroci, Lacković, Maleš, 2012).

Činjenica je kako promjene u društvu i okolini utječu na obitelj, njenu organizaciju, funkcionalnost i dinamiku unutar obitelj. Iako tradicionalne obitelji sve više postaju suvremene i moderne, svima im je zajednička emocionalna povezanost i međuovisnost članova u obitelji. Kako bi obitelj mogla opstati, bila ona tradicionalna ili suvremena, nužna je ljubav i potpora koja povezuje njene članove.

2.2. Uloga obitelji u razvoju djeteta

Poznato je da obitelj utječe na dijete od najranije dobi te da njegov život, od rođenja, oblikuju roditelji kao i sliku koju dijete stvara o sebi. Roditelji su modeli po kojima djeca uče i upijaju ponašanja stoga se slika roditelja o djetetu odražava na sliku o samome sebi. Odnosno način na koji dijete vidi sebe, svoja ponašanja i osjećaje odraz je ponašanja osoba koje se za njega brinu što se može očitovati na djetetovo poimanje samog sebe kasnije u životu (Bradshaw, 1999).

Zdrava i poticajna obitelj te čista i uredna okolina u kojoj svi članovi pridonose očuvanju obiteljskih odnosa jedni su od temeljnih čimbenika za djetetovo psihofizičko funkcioniranje te tjelesni, kognitivni i socioemocionalni razvoj (Čudina Obradović i Obradović, 2006). Roditeljske uloge služe kao uzor djetetu te bi one unutar svake funkcionalne obitelji trebale biti zdrave i kvalitetne. Roditelji svojim ulogama pokazuju kako biti muškarac ili žena, otac ili majka, na koji način uspostaviti prisan odnos te kako biti funkcionalno biće (Bradshaw, 1999).

Biti kompetentan roditelj prije svega znači biti osjetljiv na djetetove potrebe, razvojne mogućnosti i sposobnosti u svrhu njegovog kvalitetnog razvoja. Kompetentno roditeljstvo potiče razvoj emocionalne sigurnosti, socijalne kompetencije te intelektualnih postignuća djeteta (Cummings i Cummings, 2002). Dijete će izrasti u zdravo, kompetentno i funkcionalno biće u obitelji u kojoj se problemi rješavaju i uočavaju odmah, u kojoj se promiče sloboda, jednakost, potiče komunikacija, poštuju i zadovoljavaju potrebe i želje djeteta te se ukazuje na vlastitu vrijednost. Jedino takve funkcionalne obitelji sa zdravim roditeljskim pogledom na život i uspješnim samoostvarenjem mogu pridonijeti potpunom razvoju djeteta (Bradshaw, 1999). Disfunkcionalnom ili rizičnom obitelji smatra se ona koja doprinosi nepovoljnom razvoju djeteta pružajući mu negativno emocionalno okruženje sa čestim sukobima i neskladnim funkcioniranjem članova obitelji. Osim navedenog potencijalno rizične obitelji ne zadovoljavaju u potpunosti osnovne potrebe djeteta poput razvijanja osjećaja vrijednosti, prisnosti, povezanosti, odgovornosti te razvoja duhovnog temelja (Čudina Obradović i Obradović, 2006).

3. RAZVOD BRAKA

Razvod braka ne predstavlja samo pojam djeci već situaciju koja uvelike mijenja djetetov život, a i njega samog. U današnje vrijeme sve je više ljudi koji odluče okončati svoj brak na što utječe niz čimbenika poput preljuba, financijskih problema, nedostatak komunikacije, nespremnost na kompromise, nemogućnost nošenja s obavezama i mnogi drugi. No postoje i bračni parovi koji odluče ostati u braku punom nesuglasica i sukoba zbog djeteta ne imajući na umu da djetetu više šteti loš brak nego dobar razvod. Nerijetko roditelji smatraju da je rastava stvar odraslih te da se njihova ljubav prema djetetu ne mijenja, misleći da je njihovo dijete dovoljno 'odraslo' da bi razumjelo njihovu odluku. Roditelji koji razmišljaju o rastavi braka najčešće se pitaju *Kada se najbolje rastati?*. Ovisno o okolnostima, situaciji i težini problema, odgovor na to pitanje roditelji moraju pronaći sami. Međutim kada se partneri nađu u odnosu koji je pun konflikta, svađa, psihičkog i/ili fizičkog zlostavljanja te kada smatraju da za njihove probleme više nema rješenja onda je jedino rješenje rastati se „što prije to bolje“. Dugoročno izlaganje djeteta svakodnevnim sukobima stvara djetetu osjećaj nesigurnosti, krivnje, straha i gubitak povjerenja što se može negativno odraziti na ponašanje i funkcioniranje kasnije u životu.

S obzirom da se mnogi osjećaji isprepliću i narušavaju tijekom rastave, za dijete ne postoji pravo vrijeme razdvajanja niti je ono spremno na razvod roditelja bez obzira na dob. Međutim Wallerstein i Blakeslee (2006) ističu dvije najosjetljivije dobi djeteta za razvod, a to su predškolska dob i adolescencija. Osim pitanja kada se najbolje rastati, roditelji dolaze i do pitanja *Kako priopćiti djetetu?*. Prema istim autorima, kada se govori o dobi djeteta, navode da je djeci do pet godina starosti najbolje reći za rastavu dan dva prije samog razvoda, djeci školske dobi najbolje bi bilo priopćiti nekoliko dana do tjedan ranije, dok kod adolescenata dva tjedna prije. U cijelom procesu razvoda važno je zadržati kvalitetnu komunikaciju, potrebno je da roditelji na vrijeme i pravilno razgovaraju s djecom što se događa jer će na taj način dijete zadržati osjećaj povjerenja i sigurnosti. Osim samog priopćenja o rastavi, vrlo je bitno naglasiti djeci što to sada znači za njih i za roditelje te što se zapravo mijenja u obitelji.

3.1. Vrste razvoda braka

Razvodi se dijele prema stupnju konflikta, odnosno prema uspješnosti komunikacije među roditeljima stoga prijateljski razvod, razvod kao vrsta poslovnog dogovora i visokokonfliktan razvod predstavljaju tri tipa razvoda braka koje navode autori Ayoub, Deutsch i Maragnore (1999; prema Buljan Flander, Jelić Tuščić i Matešković, 2014).

Prijateljski razvod primjer je kod roditelja koji bolje funkcioniraju kao prijatelji nego kao životni partneri u ljubavnom odnosu. Najčešće ostaju u bliskim i prijateljskim odnosima, dogovaraju se i komuniciraju bez većih teškoća te provode zajedničko vrijeme s djetetom iako više nema međusobne romantične strasti. Supružnici koji shvate da više ne dijele zajedničke interese te da u njihovom odnosu više ne postoji bliskost gledaju na razvod kao sklapanje posla odnosno vrstu poslovnog dogovora. Takav tip razvoda karakterizira komunikaciju isključivo vezanu uz skrb za djecu bez topline i prijateljskih emocija jedno prema drugome i u čijem odnosu nema otvorenih sukoba ili zamjeranja te se dogovori sklapaju korektno i fer. Visokokonfliktan razvod predstavlja razvod u kojem se odvijaju neprekidne svađe i sukobi između partnera koji ne uspijevaju riješiti nesuglasice mirnim i racionalnim putem. Svoj sukob pretvaraju u ratovanje koje se nastavlja i nakon samog razvoda, što se odražava na djecu, koja se nalaze u središtu njihovog sukoba, i ostatak obitelji. Za ovakav tip razvoda karakteristične su negativne emocije, visoka razina stresa te veća sklonost sudskom rješavanju nesporazuma što na djecu ostavlja ozbiljne posljedice po mentalno zdravlje (Buljan Flander i sur., 2014). S obzirom na stupanj i intenzitet sukoba roditelja prije, tijekom i nakon razvoda, Kelly (2005) ističe tri glavna tipa roditeljstva nakon razvoda: konfliktni roditeljski odnos, paralelno roditeljstvo i suradničko roditeljstvo. Konfliktni roditeljski odnos karakteriziran je manjkom komunikacije, učestalim sukobima te neriješenim emocijama između partnera, a posljedica takvog odnosa je otežano prepoznavanje potreba djece te korištenje djece u svrhu iskazivanja vlastitog nezadovoljstva. Kod parova koji slabo komuniciraju i među kojima nema sukoba niti dogovora vezanih uz dijete ističe se paralelno roditeljstvo, dok roditelji koji zajednički planiraju, dogovaraju i pružaju podršku drugom roditelju iskazuju suradničko roditeljstvo koje je snažan prediktor dobre prilagodbe djeteta na razvod roditelja (Kelly, 2005). Ovisno o međusobnoj interakciji i kvaliteti komunikacije, Ahrons (1995; prema Buljan Flander i sur., 2014) ističe četiri vrste roditelja: savršeni prijatelji predstavljaju najmanji postotak roditelja koji su na visokom stupnju interakcije i

kvalitete komunikacije; kooperativni kolege su roditelji umjereni u interakciji s vrlo kvalitetnom komunikacijom te međusobne konflikte rješavaju na produktivan način ne uključujući djecu u sukobe; ljutite suradnike karakterizira neredovita interakcija te umjerena kvaliteta komunikacije, oni u svoje sukobe uključuju čitavu obitelj bez mogućnosti međusobnog rješavanja problema. Posljednju vrstu roditelja predstavljaju bijesni protivnici koji imaju vrlo nisku interakciju kao i kvalitetu komunikacije. Tipičan su primjer lošeg razvoda čiji su sukobi uništili živote čitavoj obitelji, a nerijetko godinama nakon razvoda nose uznemirenost i patnju svojim bližnjima.

3.2. Medijatori i moderatori stresa razvoda

Prema Amato (2000; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) medijatori ili posrednici stresa razvoda su različite emocionalne reakcije ili oblici ponašanja koja se grupiraju u socijalne, psihološke i medijatore ponašanja.

Socijalne medijatore stresa razvoda predstavljaju: prekid s djecom s obzirom na roditelja koji je napustio dom; prekid sa zajedničkim prijateljima što potvrđuje i činjenica da bivše žene gube više socijalnih odnosa i prijateljskih kontakata od svojih bivših partnera; sukob s bivšim partnerom oko skrbištva i podjele imovine, a još se ističu selidba, promjena okoline te prekid odnosa s rodbinom kao socijalni medijatori stresa. Oni se smatraju jednim od najtežih posljedičnih stresora koji uzrokuju smanjenje životnog standarda (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

U psihološke medijatore stresa uključeni su bijes, anksioznost prema bivšem supružniku, nagle promjene raspoloženja od sreće zbog samostalnosti do anksioznosti i depresije zbog straha kako će izgledati njihov budući život. Nerijetko je roditeljima odnosno bivšim partnerima smanjeno samopoštovanje jer osjećaju da nisu uspjeli kao supružnici i/ili roditelji te okrivljuju sebe za razvod ističući da nisu bili dovoljno dobri, pažljivi, sposobni i privlačni kao partner ili da su zapustili sve obaveze koje brak nosi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Medijatori ponašanja očituju se u ponašanjima u kojima bivši partneri više nemaju dovoljno vremena za obavljanje potrebnih poslova koje su prije razvoda dijelili s partnerom. Sukladno tomu, često kasne na posao, imaju osjećaj izgubljenosti i iscrpljenosti, imaju problema u intimnom životu gdje se javlja nezadovoljstvo i

zabrinutost. Problemi u intimnom smislu češće pogađaju bivše muževe koji se nakon razvoda upuštaju u kratkotrajne i emocionalno površne seksualne odnose s jednom ili više partnerica ne shvaćajući da ih to na kraju ne zadovoljava te da će osjećaj usamljenosti i dalje biti prisutan (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Uz medijatore, ističu se i moderatori stresa razvoda, a predstavljeni su kao osobine pojedinca koje štite od intenzivnog stresa ili pomažu u borbi sa stresom. Rod i dob partnera, trajanje braka i novi partneri najvažniji su predstavnici moderatora stresa razvoda kako navode autori Čudina-Obradović i Obradović (2006).

Što se tiče roda kao moderatora, postavlja se pitanje kome je teže ili lakše suočiti se problemima koje donosi razvod braka. Bivši muževi teže se snalaze u novoj situaciji, ali je ta kriza kratkoročna, dok za žene razvod braka može biti uspjeh ili neuspjeh, ovisno je li usmjerena ka tradicionalnom ili modernom viđenju obitelji i braka. Problemi prilagodbe, veća kriza i osobni neuspjeh javljaju se kod žena koje vode život prema tradicionalnom modelu socijalizacije, a kod žena koje nisu usmjerene isključivo na obitelj i brak, već su posvećene postizanju karijere, očituje se manja razina stresa te znatno kraća kriza prilagodbe. Najvećom rodnom razlikom smatraju se financijske prilike u kojima partneri žive nakon razvoda. Činjenica jest da žene nakon razvoda imaju više ozbiljnih financijskih teškoća što ih dovodi do nevoljnog posuđivanja novca kako bi podmirile osnovne životne potrebe, dok se kod muževa ekonomska snaga povećava, ženama se smanjuje za čak 50% (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Kada se govori o dobi, utvrđeno je da se stariji partneri teže snalaze i doživljavaju stres intenzivnije nego mlađi partneri što se posebno odnosi na žene. Žene starije dobi proživljavaju dužu i težu krizu jer ne pronalaze novog partnera i ne sklapaju novi brak lako te smatraju da je njihovo vrijeme za ljubav i sreću stvar prošlosti (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

O intenzitetu stresa i trajanju krize nakon razvoda ovisi i trajanje braka. Utvrđeno je da bračni partneri koji su bili kratko u braku, do tri godine, osjećaju manji stres i lakše se nose s razvodom nego partneri koji su u braku proveli više godina. Što je u nekom smislu i logično jer se tijekom prvih par godina bračni partneri upoznaju i prilagođavaju jedno drugom te zajedničkom životu. Dokaz tomu je prilagodba na partnera odnosno ako se partneri razvedu prije nego što se prilagode jedno drugom i stvore zajednički život i plan,

razina stresa će biti manja u usporedbi s intenzitetom koji osjeća jedan ili oba partnera koji su proveli većinu života zajedno (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Novi partneri i intimni odnosi također su jedan od snažnijih moderatora stres. Oni koji su ubrzo nakon razvoda ili u procesu razvoda uspjeli pronaći odgovarajućeg partnera imaju manje ili uopće nemaju poteškoća u prilagodbi na razvod. Ukoliko se sklopi i novi brak, on također smanjuje razinu stresa, a opća dobrobit partnera koji je sklopio novi brak neusporedivo je veća od dobrobiti bivšeg supružnika, koji nakon razvoda živi sam ili s djecom te nije uspio ostvariti novu emocionalnu vezu (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

3.3. Razvod roditelja iz dječje perspektive

Kada djeca saznaju da će se njihovi roditelji rastati, počinju si postavljati razna pitanja te tražiti razloge zašto je došlo do promjene u obitelji. Autorica knjige *Dijete i kriza*, Bujišić, G. (2005) ističe najčešća pitanja koja djeca postavljaju, razmišljanje djeteta tijekom procesa razvoda te probleme s kojima se djeca suočavaju.

S obzirom da tijekom rastave braka većinom prevladavaju negativne emocije i kod odraslih i djece, djeca često strahuju da će ih nakon razvoda roditelji prestati voljeti. Ne shvaćajući da je partnerska ljubav drugačija od one roditeljske ljubavi prema svom djetetu, djeca postavljaju pitanje *Hoćeš li me i dalje voljeti?*. Prije svega, važno je da roditelji objasne djeci da se njihova ljubav prema djeci nikad neće promijeniti bez obzira na to što mama i tata više nisu zajedno. Na taj način djeca će osjećati sigurnost i olakšanje koje im je potrebno u ovakvim životnim situacijama. Roditelji su uzrujani i zabrinuti u tom periodu stoga nesvjesno projiciraju takva ponašanja i emocije na dijete koje to doživljava kao nedostatak ljubavi. Osim toga, od iznimne je važnosti da dijete nastavi pokazivati ljubav prema roditelju jer je roditeljima lakše kad čuju od djeteta da ih ono voli, posebice nakon razvoda braka (Bujišić, 2005).

Poricanje je također jedan od načina na koji djeca ispoljavaju svoje osjećaje tijekom razvoda roditelja. U tom razdoblju prihvaćanja djeca poriču probleme i teško im je prihvatiti činjenicu da roditelji više neće biti zajedno. Kao i odraslima, djeci treba vremena da prihvate razvod roditelja i priviknu se na novi način života (Bujišić, 2005).

Budući da su djeca u predškolskoj dobi egoistična, kada dođe do razvoda roditelja, ona su uvjereni da se problemi i razvod događaju upravo zbog njih. Osjećaju krivnju te se smatraju odgovornima za rastavu svojih roditelja. Razmišljaju na način da je razvod posljedica dječjeg neposlušnosti ili neprimjerenog ponašanja, odnosno njihova kazna. Tražeći uzročno-posljedične veze u smislu *Ako budem slušala mamu i tatu i bila stvarno dobra, možda se oni neće rastati*, pokušavaju promijeniti svoje ponašanje i time utjecati na činjenicu da se roditelji rastaju. Kada djeca promijene svoje ponašanje ali ipak ne uspiju „pomiriti“ vlastite roditelje, javlja se osjećaj nemoći i narušava se djetetovo samopoštovanje. Upravo zbog toga, roditelji trebaju od samog početka razgovarati s djecom o tome što se događa unutar obitelji kako ne bi došlo do otežavanja već ionako teške i kompleksne situacije (Bujišić, 2005).

Tijekom i nakon razvoda roditelji umanjuju svoju roditeljsku ulogu, sve su više zaokupljeni svojim problemima, nervozni su te imaju manje vremena i strpljenja za djecu. Tada se kod djeteta javlja potreba za dodatnom pažnjom koja najčešće pogađa roditelja koji živi s djetetom (Bujišić, 2005).

Dan kada dijete mijenja mjesto stanovanja i dolazi do promjene okoline, jedan je od najtežih dana koje dijete proživljava, što dodatno otežava sam proces prihvaćanja razvoda roditelja. Djetetu je izazov i šok upoznavati nove ljude i prijatelje jer smatra da njegovi prijatelji više nisu tu jer se moralo preseliti u drugi grad. Tada dijete u potpunosti gubi sigurnost, sigurnost u vlastitom domu i svom okruženju. Može se pojaviti i osjećaj napuštenosti koji se javlja kada dijete smatra da ga je, onaj roditelj koji ne živi s njim, napustio zauvijek. Osjećaj napuštenosti može se pogoršati ako roditelj koji živi s djetetom, ostavi dijete s nepoznatom osobom bez prethodnog razgovora o tome (Bujišić, 2005).

Nakon razvoda roditelja, jedina želja djece, bez obzira na prigodu, je da se njihovi roditelji pomire i ponovo zavole. Potrebno je da roditelji objasne djetetu kako to više nije moguće te da ima roditelje koji više ne žive zajedno, ali će se i dalje brinuti za njega i voljeti ga jednako kao i prije. Ovdje se nadovezuje i uklapanje u novu obitelj koja je jednako teška situacija kao i sam proces razvoda. Djeca misle ako otac ili majka imaju novu obitelj, njih više neće voljeti ili trebati. Smatraju i razmišljaju na način da njihovi roditelji imaju potrebu za novom obitelji jer im ona prije nije bila dovoljno dobra. Djeca teško prihvaćaju dolazak novih osoba u obitelj, što ih ostavlja zbunjenima i razočaranima,

ali ako se djetetu sviđa nova osoba, to je najčešće zbog odanosti prema biološkim roditeljima kako ističe Bujišić (2005).

Zajedničko vrijeme djeteta i majke/oca te svaki trenutak kvalitetno proveden s djetetom, izuzetno je dragocjen i od velike pomoći. Tako roditelji pokazuju da im je stalo da im je dijete i dalje važno bez obzira što obitelj nije cjelovita. Osim vremena koje provodi s biološkim roditeljima važno je da kvalitetno vrijeme provodi i s maćehom/oćuhom. Iako djetetu treba vremena da se privikne i prihvati maćehu ili oćuha, važno je da vrijeme koje provodi s njima bude zabavno, opušteno i prijateljskog karaktera. Uz stvaranje nove obitelji, pojavljuju se i novi običaji u kojima bi dijete trebalo aktivno sudjelovati jer će na taj način razviti osjećaj privrženosti i pripadanje u novoj obitelji (Bujišić, 2005).

Kroz adekvatan i kvalitetan razgovor, djetetu treba dati onoliko vremena koliko je njemu potrebno da bi prihvatilo situaciju koja je zadesila njegovu obitelj te da uvaži novu osobu u njihovom životu, kako bi djetetov emocionalni i socijalni razvoj išao u pravom smjeru.

4. UTJECAJ RAZVODA BRAKA NA DIJETE

Razvod braka, osim na odrasle osobe ima značajan utjecaj na cijeli život djeteta i njegov razvoj. Za djecu je to jedna od najtežih i najstresnijih promjena u životu s kojom se nose na različite načine. Sigurno je da nijedan roditelj ne želi svjesno povrijediti svoje dijete odlukom o rastavi braka, no sam proces značajno utječe na djetetov socioemocionalni razvoj i promjene u ponašanju.

Warshak (2008) ističe kako svako dijete, bez obzira na dob, ima izrazitu potrebu za ljubavlju, toplinom, sigurnošću i pripadnošću naglašavajući postojanje niz situacija u kojim se dijete suočava s nepredviđenim događajima koji mu mijenjaju život.

4.1. Medijatori i moderatori utjecaja razvoda

Čudina-Obradović i Obradović (2006) u svojoj stručnoj literaturi *Psihologija braka i obitelji* ističu medijatore utjecaja razvoda u koje se ubrajaju: smanjena angažiranost

roditelja, pad životnog standarda i siromaštvo, sukob između roditelja te prateće nepovoljne situacije.

Smanjena angažiranost roditelja očituje se kod partnera koji su usmjereni na sebe i na međusobne probleme. Partner koji pokreće postupak razvoda izbjegava obiteljske dužnosti te zanemaruje brigu za djecu. Partneri prije samog razvoda često mijenjaju svoje interese koji mogu dovesti do zanemarivanja djece iako su tijekom braka bili aktivni u odgoju. Ako otac nakon razvoda uspije odvojiti ulogu oca od uloge muža te otkriti novi identitet, očeva uključenost u odgoj djeteta neće se znatno promijeniti. Majke koje pokreću razvod braka svjesne su obaveze kompletne brige za djecu i kućanskih poslova koja im teško pada s obzirom da su u braku dijelili obaveze s partnerom. Iako su voljne, nemaju dovoljno strpljenja i vremena baviti se s djecom stoga su djeca u tom periodu, najčešće prepuštena sama sebi, rodbini ili prijateljima/vršnjacima. Također se naglašava da smanjena aktivnost roditelja može biti posljedica razvoda što je ozbiljan stresor za roditelja i djecu koji može izazvati probleme u prilagodbi djece novonastaloj obiteljskoj situaciji (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Pad životnog standarda i siromaštvo predstavlja se kao jedna od najvažnijih posljedica razvoda koji pogađa roditelja koji nakon razvoda živi s djecom. U većini slučajeva to je otac koji često zaboravlja financijske obveze prema djeci odnosno neredovito ili uopće ne plaća alimentaciju. Zbog financijskih teškoća i neimaštine, roditelj koji vodi brigu o djeci nije u mogućnosti financirati obrazovne aktivnosti niti ispuniti potrebe i želje djece pa su nezadovoljna djeca često u sukobu sa roditeljem s kojim žive. Sve to dodatno otežava njihovu prilagodbu na razvod i negativno djeluje na opću dobrobit jer se pad životnog standarda smatra vrlo važnim medijatorom i stresorom koji neprikladno djeluje na dobrobit djece u jednoroditeljskim obiteljima (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Sukobe među roditeljima djeca doživljavaju kao prijetnju, boje se što će biti s njima i obitelji ukoliko se roditelji nastave sukobljavati ili ako se zbog istih i učestalih konflikta razvedu. Pitanje skrbnništva, podjela imovine, financijske okolnosti neke su od najčešćih problema koje bivši partneri moraju riješiti i koji su potencijalno izvori sukoba među bivšim supružnicima. Djeca su obično svjedoci takvih sukoba koji mogu biti česti i dugotrajni, a koje djeca teško podnose. Ovisno o dugotrajnosti, učestalosti te intenzitetu

sukoba, možemo očekivati bržu, lakšu, težu i sporiju prilagodbu djece novim uvjetima života (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Ostale nepovoljne situacije koje utječu na djetetovu prilagodbu i opću dobrobit su promjena mjesta stanovanja, promjena obrazovne ustanove, a samim time i odvajanje od prijatelja, prilagodba novoj školi ili vrtiću te općenito promjena okoline (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Osim medijatora, Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode i moderatore utjecaja razvoda ističući da su to čimbenici koji pomažu ili otežavaju prilagodbu djece novim uvjetima života. Osobine djece i roditelja-skrbnika, prilike ili organizacija života djece nakon razvoda roditelja smatraju se nekim od čimbenika. Među zaštitne čimbenike svrstavaju se: rod i dob djeteta, potpora koju dijete dobiva u okolini u kojoj živi, s kime dijete živi nakon razvoda braka te osobine roditelja-skrbnika.

Rod djeteta dokazao se kao važan moderator utjecaja razvoda tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća. Istraživanja koje je provela Mavis Hetherington (1978; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006), pokazala su da razvod braka više pogađa dječake nego djevojčice. Razlog tomu je to što djeca nakon razvoda uglavnom žive s majkom stoga dječaci zbog odsutnosti oca nemaju model socijalizacije, a djevojčice su na neki način zaštićene uz život s majkom.

Iako danas prevladava mišljenje da razvod djeluje jednako negativno na djecu bez obzira na dob (Amato, 2001; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006), ističe se kako djeca mlađa od tri godine ne mogu razumjeti obiteljsku krizu niti pokazati određene emocije dok djeca starija od devet godina imaju svoje viđenje odnosa među roditeljima pa je njihova reakcija na razvod manje burna. Djeca između treće i devete godine najteže doživljavaju obiteljsku krizu te za razvod roditelja često okrivljuju sebe budući da imaju egocentrično mišljenje, što znači da su sklona različite situacije atribuirati sebi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Potporna koju dijete dobiva u okolini u kojoj živi vrlo je značajan moderator utjecaja razvoda jer će se tako dijete novim životnim uvjetima prilagođavati brže i jednostavnije. Kako navodi Silitsky (1996; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006), školski programi koji su predviđeni za djecu rastavljenih roditelja te rodbina, prijatelji i škola mogu povoljno djelovati na prilagodbu djeteta. Osim navedenog ističe se i djelotvorna terapijska pomoć za djecu koja pogrešno smatraju da su svojim ponašanjem dovela do

razvoda i sukoba roditelja. Bez obzira kakva vrsta potpore bila te od koga dolazi, ona je djeci prijeko potrebna i koristi njihovoj prilagodbi u novom obliku života.

Oduvijek se smatra kako je za dijete najpovoljnije da živi s majkom jer je njihova uspostavljena emocionalna veza u ranom djetinjstvu od značajne važnosti za prilagodbu djeteta. Takvo stajalište u praksi je prihvaćeno pa nakon razvoda sud dodjeljuje skrbništvo majci. Međutim neki stručnjaci misle suprotno pa tako Hetherington i sur. (1998; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) tvrde da dodjela skrbništva majci može imati štetan učinak jer majka ne vodi računa o spolu djeteta i potrebi modela identifikacije za dječake. Ipak, za djecu je najpovoljnija podjela skrbništva odnosno da dio vremena provode s ocem, a dio s majkom te da se oba roditelja brinu za djecu podjednako kvalitetno. Na taj način djeca imaju kontakt s oba roditelja, priliku za druženje, dječaci imaju model za identifikaciju te oba roditelja sudjeluju u odgoju i razvoju istodobno (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Dijete će se prilagoditi novonastaloj situaciji ovisno o osobinama roditelja. Ako roditelju koji živi s djetetom nisu jasne uloge koje mora ostvariti, ako nije dovoljno sposoban suočiti se s različitim problemima, ako je prisiljen sam se boriti i obavljati sve dužnosti te ako nema emocionalnu i socijalnu potporu u rješavanju tih problema, doživljaj krize će biti veći i gori po dijete (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Svaki roditelj želi biti najbolji pri odgoju svoje djece. Uz psihičko i fizičko zdravlje, izdvojile su se još neke osobine roditelja koje pomažu u prilagodbi djece. Delač-Hrupelj i sur. (2000) ističu roditelje koji imaju pozitivnu sliku o sebi, koji prihvaćaju sebe onakvima kakvi jesu te o sebi misle dobro. Kada je dijete pod utjecajem takvog roditelja, veća je vjerojatnost da će razviti pozitivnu sliku o sebi. Nadalje ističu da su prilagodljivi roditelji koji se ne uznemiruju previše ukoliko treba nešto promijeniti u svojim planovima da bi se prilagodila potreba djeteta jer većina stvari može pričekati ako dijete treba roditelja. Strpljivost se također naglašava kao jedna od osobina uspješnih roditelja. Budući da djeca znaju biti vrlo zahtjevna tražeći pažnju roditelja, tada treba biti strpljiv prema djetetu. Daleko od toga da katkad nema roditelja koji neće izgubiti strpljenje, no u takvim situacijama potrebno je suzdržati se i reagirati strpljivo. Djeca promatraju i oponašaju svoje roditelje, oni su im najvažniji modeli u učenju pozitivnog ali i negativnog ponašanja. Da bi roditelj bio uspješan i u skladu s najboljim interesima djece, treba biti pozitivan prema djetetu, a uspješni roditelji to znaju i sukladno tome korigiraju vlastita ponašanja. Uspješan i prilagodljiv roditelj nastoji naučiti nove vještine i usvojiti znanja

koja mu mogu pomoći pri odgoju djece čitajući literaturu i razmjenjujući roditeljska iskustva s prijateljima. Uspješan roditelj prije svega mora uživati u roditeljstvu i odgoju djece, treba biti iskren i pošten prema sebi i drugim članovima te imati povjerenja kako bi se djeca na adekvatan način prilagodila novoj obiteljskoj situaciji (Delač-Hrupelj i sur., 2000).

4.2. Utjecaj razvoda braka na promjene u ponašanju djece

S obzirom da djeca proživljavaju različite emocije neposredno nakon rastave mijenja se i njihovo ponašanje koje je neprijateljskog karaktera. Takva ponašanja roditelji mogu očekivati u određenom periodu, no jedna od većih briga s kojom se roditelji susreću jest utjecaj raskida njihovog odnosa na dijete te mogućnost razvoja preosjetljivog ponašanja roditelja na negativne oblike ponašanja djeteta. Tuga, nesigurnost, nepovjerenje te prkos samo su neki od osjećaja koja djeca mogu iskazivati, a upravo to vrijeme je kada dijete iziskuje potrebnu ljubav, pažnju, roditeljsko strpljenje i suosjećanje. Ako takva ponašanja nisu dugoročna niti kronično usmjerena prema samo jednom roditelju, nema razloga za zabrinutost i govora o otuđenju od jednog roditelja (Warshak, 2008).

Koliko god djetetu bilo teško razgovarati o rastavi roditelja, bilo bi najbolje kada bi mogao izraziti svoje osjećaje nekome unutar obitelji poput braće ili sestara kako ne bi došlo do 'zatvaranja' u sebe ili pojave asocijalnog ponašanja. Razne emocije koje nastaju tijekom procesa razvoda rezultiraju promjenama u ponašanju djeteta, a neke od njih su:

Srdžba kao emocija u kojoj dijete zapravo ne spoznaje kako se ponaša ali je svjesno ranjivosti, zbunjenosti i nezadovoljstva. Djeca imaju pravo na svoje osjećaje i izražavanje istih, a često za takve osjećaje okrivljuju roditelje stoga bi bilo najbolje da svoju srdžbu, ljutitost i nezadovoljstvo usmjere ka problemu koji je uzrok rastave. To za dijete predstavlja izuzetan izazov, no rezultirat će boljem osjećanju i razumijevanju djeteta (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Nakon razvoda dijete se iznimno veže za stvari koje mu pružaju osjećaj sigurnosti ali je konstantno prisutan strah od gubitka, odlaska i promjena (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Strah od gubitka usko je povezan i s osjećajem tuge kako navodi psihologinja Brajković, I. (2007), koji se manifestira kroz plač, odsutnost, strah za drugog roditelja, strah od napuštanja, a u nekim slučajevima javljaju se i noćne more.

Kako djeca imaju pravo na sve svoje osjećaje, tako imaju pravo i na osjećaj mržnje. U slučajevima kada se u obitelji konstantno povisuje ton ili postoji mogućnost fizičkog nasilja, dijete može odlučiti da mu majka ili otac prestaju biti oslonac te prema njima razvijaju osjećaj mržnje. Mržnja kao emocija predstavlja snažan toksin kojeg dijete brzo širi, što rezultira promjenama u ponašanju poput potpune nezainteresiranosti za viđanje ili kontakt s majkom ili ocem. Promjene u ponašanju očituju se i u okolini u kojoj dijete boravi pri čemu odbija igru s braćom ili sestrama pa čak i kontakt sa svima iz svoje okoline. Primjer potencijalnog razvitka osjećaja mržnje, psihologinja Brajković, I. (2007) istaknula je u svom stručnom članku *Dijete i razvod* kroz individualni razgovor sa šestogodišnjom djevojčicom. Prilikom boravka u predškolskoj skupini, psihologinja je uvidjela kako djevojčica otežano govori s izrazitim zamuckivanjem iako je po prirodi vesela i pozitivna. U razgovoru s odgajateljicom skupine došla je do saznanja da su roditelji djevojčice u procesu razvoda te zaključile kako djevojčica zbog toga ima smetnje u komunikaciji s drugima, a ponajviše odraslim osobama. Tijekom individualnog razgovora, psihologinja je zamolila djevojčicu crtež njezine obitelji, pri čemu je djevojčica realistično prikazala sve članove svoje obitelji koristeći vedre tonove. Ipak, kada je psihologinja upitala u koje bi životinje pretvorila sebe i ostale članove, djevojčica je navela oca kao zločestog vuka. Vidjevši da je djevojčica vidno uzrujana zaključila je da stvara negativne emocije prema ocu, tražeći pomoć u okviru koje će njena obitelj na kraju ipak imati sretan završetak.

Pored najčešćih emocija koje se javljaju kod djece tijekom i nakon razvoda braka, prema Brajković (2007) može se pojaviti i regresija u ponašanju koja se očituje u nekontroliranom mokrenju, sisanju palca, tepanju i drugo. Djeca mogu iskazivati i elemente agresivnog ponašanja kroz bijes i prkos, dok se kod nekih javlja razdražljivost, izbjegavanje društva, slabija koncentracija i pažnja te slabiji apetit.

4.3. Utjecaj razvoda braka na razvoj djeteta

Osim psihičkih promjena, dijete nakon razvoda roditelja doživljava i fizičke promjene koje se odražavaju na njegovo ponašanje ali i izgled. Razvod roditelja kao najteže životno iskustvo za djecu dovodi do niza prepreka koje dijete ne shvaća i ne zna se nositi s istim, a tijelo reagira na svaku od njih. Činjenica jest da je tijelo povezano s našim mislima i emocijama te da one utječu na fizički razvoj, kako ističe Coleman, „*Tvoje tijelo*

povezano je s tvojim mislima i osjećajima. Kad se mi brinemo, tijelo se počinje čudno ponašati. Kad se bojimo, katkad nam od toga postaje mučno. Kad smo tjeskobni, može nas zaboljeti glava.“ (Coleman, W., 2005., str. 45). Jedan od dokaza navedene tvrdnje jest taj da su mnoge bolesti uzrokovane stresom, od bezazlenih simptoma poput ispadanja kose, umora, pada imuniteta koje mogu dovesti do ozbiljnih bolesti i teškoća kao što su bolesti želudca, kod žena promjene na jajnicima te izrazito loša krvna slika. Teške i traumatične situacije, poput rastave roditelja, na djecu ostavljaju psihičke i razvojne promjene koje ponekad mogu ostati i trajne te onemogućiti djetetu kvalitetno opće funkcioniranje u odrasloj dobi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Uz emocionalne i razvojne promjene koje mogu uzrokovati razne probleme, treba uzeti u obzir dob i spol djeteta kada se govori o načinima nošenja sa stresom, u mentalnom i fizičkom smislu. Lüpkes (2010) ističe da mala djeca najčešće reagiraju na stres psihosomatski, naglašavajući kako se poteškoće često javljaju u okviru smetnji pri spavanju ili bolovima u trbuhu. Nadalje, navodi da djeca koja tek kreću u školu i školska djeca pokušavaju nositi se sa stresom kao odrasle osobe, trudeći se da sve što rade bude bez greške i ispravno, misleći da je to jedini zreli i ispravni način. U želji da nikome ne padaju na teret, djeca postaju pretjerano prilagodljiva, a time gube svoju narav te ono što zapravo jesu i što bi još trebali biti – dijete.

5. PRILAGODBA DJETETA NA RAZVOD RODITELJA

Nakon donošenja odluke o prekidu bračne zajednice vrlo je važno da se partneri pobrinu za sebe i promisle o onome što se događa i što bi tek moglo biti. U većini slučajeva javljaju se promjene u odnosu roditelj-dijete koje se očituju u krivom pristupu roditelja, zanemarujući djetetove osjećaje i potrebe. Bez obzira koliko negativnih emocija osjećaju jedan prema drugome, roditelji imaju vrlo važne zadaće prema svojem djetetu. Značajan prijelaz u životu za svako dijete je način na koji će roditelji reći djetetu novonastalu situaciju u obitelji. Kao što je već istaknuto, razvod roditelja je jedna od najvećih kriznih situacija u djetetovu životu te su za istu potrebne prilagodbe koje mogu biti teške i trajati godinama (Wallerstein i Blakeslee, 2006). Prilagođavanje djeteta na razvod roditelja ovisi o njegovom stupnju razvoja, dobi, temperamentu, ličnosti i mnogim drugim čimbenicima koji pokazuju i kako će razvod utjecati na djetetove daljnje životne situacije. Mnogočemu se dijete mora

prilagoditi tijekom i nakon razvoda roditelja stoga je važno da u prilagodbi ne sudjeluje sam već da mu pomoć i podršku pružaju drugi članovi obitelji, prijatelji ali i odgojno-obrazovne ustanove (Rodriguez, 2007). A kako se djeca i kojom brzinom prilagođavaju novom načinu života, najbolje se ističe u njihovim reakcijama na razvod roditelja. Važno je istaknuti da su djeca razvedenih roditelja ista kao sva ostala djeca, samo se nose s većim i težim problemima te savladavanjem istih (Mudrinić, 2007).

5.1. Reakcije djeteta kao prilagodba na razvod roditelja

Reakcije djeteta na razvod roditelja razlikuju se s obzirom na snagu i trajnost, pa ih Čudina-Obradović i Obradović (2006) svrstavaju u tri skupine reakcija djeteta na razvod: inicijalne reakcije, kratkotrajne reakcije i dugotrajne reakcije.

Prvu skupinu predstavljaju inicijalne reakcije što su i prve reakcije djece na informaciju da im se roditelji razvode. Snaga djetetove prve reakcije ovisi o tome u kakvom su odnosu bili roditelji i koliko je dijete upoznato sa pravom prirodom odnosa među roditeljima, te na koji način roditelji priopćavaju odluku o razvodu. Roditelji, zbog straha djetetove reakcije, često znaju odgađati razgovor s djetetom o rastavi braka ili odluku priopćavaju bez objašnjenja i pritom se međusobno okrivljuju i optužuju. Djeca većinom emocionalno ne prihvaćaju razvod niti ga smatraju opravdanim, prema tome autori Heizman i Freiland (1977; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) različito klasificiraju inicijalne reakcije, predstavljajući ih kao: negiranje, bijes, nagodba, depresija i prihvaćanje.

Negiranje se očituje u reakcijama kada se djeca povlače u sebe i maštaju o savršenoj obitelji, odbacuju realnost i zamišljaju je onakvom kakvu bi ona željela, a ne kakva ona zapravo jest, neovisno o njihovim željama. Bijes se iskazuje kod djece koja vrlo brzo shvate da su njihove želje daleko od stvarnosti pa takav oblik agresije najviše usmjeravaju na odrasle koji predstavljaju autoritet. Nagodba kao reakcija javlja se kada djeca postanu uvjereni da iskazivanjem bijesa izazivaju agresiju kod odraslih. Tada nastoje nagoditi se sa samim sobom razmišljajući na način da, ako budu bolji i poslušniji, roditelji će se pomiriti i sve će biti kao prije. Do iskazivanja depresije dolazi kada djeca uoče da promjenama ponašanja ni bilo čime drugim ne mogu djelovati na odluku roditelja pa za razvod optužuju sebe i sklona su pretjerivati u samooptuživanju. Prihvaćanje se događa kada djeca počnu razumijevati da će rjeđe provoditi vrijeme s jednim roditeljem, obično s ocem, ali im ne preostaje ništa drugo nego nadati se redovitom kontaktu i dobrim odnosima s roditeljem s kojim više neće živjeti u zajedničkom domu.

Navedene faze emocionalnog reagiranja djece na razvod roditelja su nešto što djeca moraju proći nakon razdvajanja, u suprotnom se mogu pojaviti različiti problemi u kasnijem razvoju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

U drugu skupinu reakcija djeteta na razvod roditelja ubrajamo kratkotrajne reakcije koje traju do dvije godine nakon razvoda roditelja, a kasnije postepeno nestaju. Emocionalne reakcije, slika o sebi, socijalna prilagodba i kognitivni razvoj dio su kratkotrajnih reakcija kako navode Čudina-Obradović i Obradović (2006).

Emocionalne reakcije očituju se pri samom saznanju djeteta o razvodu roditelja jer ono snažno iskazuje osjećaje i reagira povećanom agresijom i depresijom. Snaga emocionalnih reakcija varira i ovisi o moderatorima, prvenstveno o rodu djeteta. Sukladno tomu reakcije dječaka su intenzivnije nego reakcije djevojčica iako su depresija i pojačana agresivnost tipični za djecu razvedenih roditelja bez obzira na rod. Intenzitet reakcije također određuju moderatori, no prije svega ovisi o dobi djeteta jer djeca različite dobi različito doživljavaju i emocionalno reagiraju na razvod roditelja. Tijekom razvoda braka događaju se velike promjene, jedna od značajnih je promjena slike djeteta o sebi koja se mijenja samom odlukom o razvodu. Sukladno tomu, Amato (2001; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) ističe kako djeca razvedenih roditelja imaju niže samopoštovanje od djece koja žive s oba roditelja. U socijalnu prilagodbu pripadaju odnosi i ponašanja djece prema drugoj djeci i odraslima koji nisu članovi obitelji. Kinard i Reinherz (1986; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) usmjeravaju pozornost na djecu koja ne pokazuju društveno neprihvatljivo ponašanje i kod kojih nisu zapažene promjene u ponašanju prema vršnjacima i odraslima, zaključujući da su ta djeca socijalno prilagođena na razvod roditelja. Dok smatraju da su djeca razvedenih roditelja manje društvena, imaju manje prijatelja s kojima provode i manje vremena, nego djeca koja žive u cjelovitim obiteljima. Nepovoljne posljedice razvoda koje utječu na kognitivni razvoj osjećat će samo ona djeca čije se majke nisu mogle nositi s ekonomskim padom, povećanim obavezama i čiji su se uvjeti opremljenosti doma i uključenosti u odgoj pogoršali.

Većina djece rastavljenih roditelja, nakon određenog vremena uspješno rješavaju krizu prilagodbe te početne reakcije i simptomi socijalne neprilagođenosti polako nestaju, a najjači zaštitni čimbenici koji uspješno djeluju u kognitivnom razvoju djeteta su majčina potpora intelektualnom razvoju i njezino uspješno suočavanje sa stresom (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Posljednju skupinu reakcija predstavljaju dugotrajne reakcije pod kojima se podrazumijevaju oblici ponašanja koji postaju životni stil i u zreloj dobi. Autori u dugotrajne reakcije uključuju socijalno-ekonomski položaj u društvu, buduće partnerske odnose i bračnu kvalitetu te psihološku dobrobit djeteta u odrasloj dobi (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Razvod braka utječe na socijalno-ekonomski položaj u društvu, a prema istraživanjima autora Sun i Li (2002; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) istaknuto je da djeca razvedenih roditelja postižu slabiji akademski uspjeh ili prekidaju školovanje nego djeca čiji su roditelji u braku. Prema tome, Amato i Cheadle (2005; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) zaključuju da su djeca rastavljenih roditelja češće nezaposlena, a kada se zaposle, slabije su plaćena zbog niže obrazovne razine pa samim time postižu i niži socioekonomski status. Prvi razlog utjecaja razvoda braka na socijalno-ekonomski položaj u društvu je taj što razvod braka slabi motivaciju djeteta na postizanje uspjeha koje dovodi do pada školskog uspjeha ili prestanka školovanja te se time postiže niži društveno-ekonomski položaj. Kao drugi razlog navodi se slabljenje životnog standarda i sprječavanje kvalitetnog obrazovnog razvoja djece pod utjecajem razvoda braka. Do toga dolazi kada roditelj-skrbnik, većinom majka, nema financijske mogućnosti za dugotrajno školovanje djece bez pomoći oca koja često, nakon razvoda braka, izostaje. U slučajevima u kojima su postojali snažni zaštitni faktori koji su umanjili negativne ishode razvoda roditelja, djeca su postigla i postižu visoko obrazovanje i stvaraju dobar socijalno-ekonomski položaj. Činjenica je da su roditelji modeli svojoj djeci čija ponašanja promatraju, imitiraju i usvajaju tijekom djetinjstva. Djeca prihvaćaju stavove roditelja i njihova ponašanja te ih projiciraju u odrasloj dobi, odnosno u partnerskim odnosima u kojima se naposljetku ponašaju na sličan način kao i njihovi roditelji, smatrajući da se tako gradi bračna kvaliteta. Razvod roditelja i sukobi unutar obitelji, osim što slabe opću kvalitetu života, slabe i psihološku dobrobit djeteta koja se očituje i u odrasloj dobi. Posljedica toga je narušen odnos između djeteta i roditelja jer sukobi roditelja razaraju djetetovu emocionalnu povezanost s majkom dok razvod nepovoljno djeluje na povezanost s ocem. Pozitivni i dobri emocionalni odnosi s oba roditelja pokazali su se značajnim čimbenikom za adekvatnu prilagodbu djeteta na razvod i buduću psihičku stabilnost (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

5.2. Dobne i spolne razlike u prilagodbi djeteta na razvod roditelja

Svako dijete, bez obzira na spol, i u različitoj dobi postiže vlastiti psihološki razvoj te prema tome razni autori govore o prilagodbi na razvod roditelja. Maleš (1995) ističe dob kao važan čimbenik posljedica u djetetovu razvoju tijekom razvoda, smatrajući da se djeca mlađe dobi teže nose s razvodom jer su stvorila privrženost i ne prihvaćaju odvajanje roditelja, dok Čudina-Obradović i Obradović (2006) ukazuju na to da djeca mlađa od tri godine ne razumiju značenje razvoda pa samim time ne razumiju novonastalu situaciju. Ono što tvrde Čudina-Obradović i Obradović (2006) jest da se djeca između treće i devete godine teže prilagođavaju i nose s problemima, smatrajući sebe krivima za razvod roditelja, dok autorice Wallerstein i Blakeslee (2006) smatraju da je adolescencija najopasnija dob kada se govori o prilagodbi na razvod roditelja. Uz dobne razlike, provedena su mnogobrojna istraživanja vezana uz prilagodbu djeteta na razvod roditelja s obzirom i na spol djeteta. Pa tako Čudina-Obradović i Obradović (2006) govore o istraživanjima po kojima je istaknuto da razvod braka više pogađa dječake nego djevojčice što je uzrokovano skrbništvom majke. Dok Amato (2014) smatra da razvod roditelja utječe na spol u određenim razvojnim fazama, ističući da je adolescencija jedna od faza kad djevojčice teže podnose razvod roditelja.

Kada se govori o djeci u dobi do tri godine, autorice Wallerstein i Blakeslee (2006) navode važnost potrebe djeteta, osobito beba kojima je neizmjerljivo potrebna ljubav, pažnja i sigurnost. Razvod je vrlo osjetljiv dok je dijete još beba jer ono osjeti promjene i sukobe među roditeljima, osjeti napuštanje bliske osobe, pogotovo ako je to majka, a važno mu je da osjeti blizinu onoga kome vjeruje i tko ga štiti, stoga je bitno da roditelji ostanu smireni. Roditelji bi se trebali voditi reakcijama djece jer ako dijete osjeti da više nije sigurno, može početi odbijati hranu i san, može se uznemiriti bez razloga ili većih reakcija, što ovisi i o temperamentu djeteta.

Djeca između treće i devete godine često na razvod reagiraju strahom jer ga smatraju oblikom napuštanja zbog odlaska jednog od roditelja, što im dodatno ulijeva nesigurnost. Mlađa djeca više pokazuju patnju jer su im roditelji sigurno mjesto utjehe i jedini oslonac u životu, dok se kod starije djece javlja manipuliranje roditeljima tako da će učiniti sve da pridobiju pažnju roditelja. Mlađa djeca se lako vežu za nove partnere svojih roditelja na što utječe nekoliko čimbenika. Odnos maćehe ili očuha prema djetetu te odnos roditelja prema maćehi ili očuhu ima važnu ulogu u tome kako će se dijete prilagoditi i koliko će brzo prihvatiti novog partnera svojih roditelja. Ukoliko novi partner potiče ljubomoru bivših supružnika, tada nastaje svađa „preko“ djeteta te takvo ponašanje u djetetu pojačava osjećaj krivnje i zbunjenosti te se otvara mogućnost prekida odnosa s drugim roditeljem. Djevojčice

koje su krenule u školu često preuzimaju dio kućanskih poslova, a dječaci vođenje obitelji pa nemaju dovoljno vremena za učenje, što se negativno odražava na njihov školski uspjeh. Djeca školske dobi promjenu mjesta stanovanja i okoline doživljavaju vrlo teško jer imaju svoje prijatelje na jednoj strani, a obitelj na drugoj. Razvod roditelja i raspadanje obitelji negativno utječe na djetetovo ponašanje u društvu te se promjenama koje se događaju u obitelji, povlače iz trenutne situacije, a razvoj se vraća na prethodni stupanj. Reakcije djece u dobi od osam i devet godina najviše se očituju u obrazovanju koje se ometa, a pojavljuje se bijes prema roditeljima i agresivnost koju autori smatraju obrambenim mehanizmom djeteta na razvod. Autori ističu kako je u ovoj dobi odnos između roditelja i djeteta veoma važan za shvaćanje pojma razvoda te shvaćanje da dijete nije krivo za razvod roditelja. Roditelji čija su djeca u pubertetu ili predadolescenciji moraju biti spremni na sve jer u toj dobi djeca ne pokazuju uobičajene reakcije s obzirom da se psihičke i tjelesne promjene razvijaju prema stupnju odrasle dobi, ali mogu olakšati proces razvoda odgovornošću i razvijenim mišljenjem (Wallerstein i Blakeslee, 2006). Tako Amato (2014), prema mnogobrojnim istraživanjima ističe kako se kod dječaka javlja utjecaj razvoda roditelja na emocionalni razvoj prije adolescencije dok je adolescencija jedna od faza kad djevojčice teže podnose razvod roditelja te su emocionalno nestabilnije od dječaka. Promjene u ponašanju kod dječaka u predadolescenciji očituju se kroz loše rezultate u obrazovanju, a osobito u praćenju i poštivanju pravila. Razlog tomu je što dječaci gube očinsku figuru, ako je otac onaj koji napušta obitelj, te se upravo u adolescentskoj dobi javlja neprihvatljivo ponašanje i pružanje otpora pravilima nove obiteljske strukture. Djevojčice u toj dobi proživljavaju isto jer zahtijevaju određene potrebe prilikom promjena u odrastanju. Njihove promjene u ponašanju očituju se u pronalasku utjehe u lošem društvu koje ih podržava i potiče na neispravne postupke, povodljive su te se olako zatvaraju u sebe. Greška koju roditelji često čine je razdvajanje djece prema spolu, majke su više usmjerene kćerima, a očevi sinovima, što djetetu stvara krivu sliku o spolnim ulogama (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

5.3. Uloga roditelja, obitelji i prijatelja u prilagodbi djeteta na razvod roditelja

Pored zaštitnih čimbenika i moderatora koji pomažu u prilagodbi djeteta na razvod roditelja, značajnu ulogu imaju sami roditelji te obiteljska i prijateljska podrška. Roditelji od samog početka trebaju održavati dobru komunikaciju s djecom te ih upućivati u sve što se događa u obitelji i što bi se tek moglo promijeniti. Bez obzira na održivost početne

komunikacije, neka djeca kasnije mogu pokazivati znakove nezadovoljstva, krivnje i tuge. Upravo zbog toga je važno i potrebno zadobiti potpunu pažnju djeteta te održavati kontinuiranu i kvalitetnu komunikaciju, u protivnom će roditelji propustiti priliku položiti čvrste temelje za budućnost svoje obitelji nakon razdvajanja (Wallerstein i Blakeslee, 2006).

Ono što se od roditelja očekuje u odnosu na dijete i njegovu prilagodbu jest to da treba zaštititi dijete od sukoba i svađa, unaprijed verbalizirati što će se dogoditi i nikako okrivljavati partnera pred djetetom. Nakon razvoda, roditelji ne bi trebali tražiti od djeteta da bira strane već mu omogućiti kontakte s oba roditelja, ukoliko netko od roditelja nije nasilnik, te uvjeravati dijete da ono nije krivo za razvod roditelja i konačno razdvajanje obitelji (Brajković, 2007). Između ostalog, djeci treba redovno naglašavati i pokazivati da razvod ne umanjuje roditeljsku ljubav prema djetetu te da ona ne nestaje bez obzira na okolnosti razvoda i udaljenosti jednog od roditelja. Osim pažnje, konstantnim razgovorima i svojim ponašanjem roditelji trebaju zadobiti i djetetovo povjerenje te nastaviti stvarati poticajnu i sigurnu okolinu u kojoj će se dijete pravilno razvijati. Novonastale promjene poput promjene mjesta stanovanja, škole, vrtića i društva znatno utječu na prilagodbu djeteta na razvod roditelja. Olakšanje situacije doprinijelo bi da dijete nastavi živjeti u istom mjestu u kojem je živjelo i prije rastave, kako ne bi u potpunosti izgubilo sigurnost u vlastitom domu i okolini. S obzirom da dijete mora prihvatiti činjenicu da njegova obitelj više nije na okupu, dodatan stres i teže prilagođavanje će prouzročiti nova sredina. Pored komunikacije među roditeljima i djecom, za lakšu prilagodbu djeteta bitna je i normalna komunikacija i odnos među roditeljima. Budući da dijete svoje ponašanje i postupke temelje na vlastitim osjećajima i iskustvima, važno je da roditelji ne zaborave da su oni djetetu glavni uzor po kojem uče načine kako se nositi s problemima, rješavati sukobe te usvajaju ponašanja koja utječu na interakciju i odnose s drugima. Bujišić (2005) navodi da će djetetu biti lakše prilagoditi se novom načinu života ako roditelji odgode dovođenje novih osoba u djetetov život. Ističući kako djeca najbezbolnije prihvaćaju nove osobe u životu i novi brak roditelja, dvije do četiri godine nakon razvoda. To vrijeme je potrebno da djeca prebole razvod roditelja i prihvate činjenicu da se neće pomiriti. Međutim ako od razvoda do braka prođe mnogo više vremena, veća je vjerojatnost da dijete neće prihvatiti novog partnera jer nerado mijenja stečene navike. Kada se pojavi nova osoba u životu djeteta, važno je da roditelji objasne djeci da nova osoba ne umanjuje roditeljsku ljubav i ne mijenja ulogu majke i oca, kako se dijete ne bi osjećalo suvišno. Roditelji nikako ne bi smjeli tražiti od djece da novu partnericu zovu mama ili novog partnera tata, već da razvijaju i stvaraju prijateljski odnos s djetetom (Bujišić, 2005).

Izuzev navedenog, Brajković (2007) u svom članku *Djeca i razvod* savjetuje roditelje i odrasle kako pomoći djetetu u prilagodbi na razvod roditelja. Predvidljivost događanja daje djeci osjećaj sigurnosti stoga je potrebno pokušavati održavati rutinu u svakodnevnim aktivnostima. Kako se dijete ne bi osjećalo usamljeno, kvalitetno provođenje vremena sa svojim djetetom, dodatno pospješuje prilagodbu na razvod roditelja. Autorica također savjetuje da roditelji i odrasli pomognu djetetu u prepoznavanju, imenovanju i razumijevanju emocionalnih stanja te mu dopuste izražavanje istih. Roditelji ne bi trebali mijenjati svoj odnos prema djetetu na način da podržavaju ulogu 'žrtve' već da budu dosljedni u postavljanju pravila i granica prema djetetovom ponašanju. Brajković (2007) upućuje i na pomoć ili savjet koji roditelji i odrasli mogu pronaći u stručnim literaturama ili od strane stručnih osoba u odgojno-obrazovnim ustanovama, centru za socijalnu skrb ili savjetovalištu.

Buljan Flander i sur. (2013) su proveli istraživanje o učincima podrške obitelji i prijatelja kod prilagodbe djece na razvod roditelja. Koristeći upitnike anksioznosti i samopoštovanja te skale obiteljske i prijateljske podrške koji su primijenjeni na 79 djece u dobi između 9 i 15 godina s područja Republike Hrvatske, došli su do konačnih rezultata. Rezultati ispitivanja povezanosti podrške obitelji i prijatelja sa subjektivnom dobrobiti djece rastavljenih roditelja, upućuju na to da djeca razvedenih roditelja koja imaju višu razinu obiteljske podrške pokazuju više razine samopoštovanja te znatno niže razine anksioznosti od djece razvedenih roditelja koja imaju niže razine obiteljske podrške. Ispitivanjem se također pokazalo da se djeca razvedenih roditelja koja imaju više razine prijateljske podrške ne razlikuju u samopoštovanju ili razini anksioznosti od djece razvedenih roditelja koja imaju niže razine podrške od strane prijatelja. Prema navedenom, obiteljska i prijateljska podrška međusobno pozitivno koreliraju, pa tako djeca koja dobivaju više obiteljske podrške imaju više razine prijateljske podrške. Zaključno tomu, podrška od strane obitelji i prijatelja te kvaliteta djetetova okruženja predstavljaju zaštitne čimbenike u prilagodbi na stresno iskustvo razvoda roditelja što naposljetku dovodi do subjektivne dobrobiti djece.

5.4. Uloga vrtića u prilagodbi djeteta na razvod roditelja

Sve osobe koje čine djetetovo okruženje mogu pomoći i utjecati na njegovo prihvaćanje novonastalih promjena. U odgojno-obrazovnim ustanovama djetetu podršku i pomoć pružaju odgajatelji, djeca, stručni tim i suradnici ukoliko je to potrebno.

Da bi odgajatelji mogli pružiti podršku djetetu, prema Jukić Lušić (2007) trebaju znati koje su temeljne potrebe djeteta u procesu razvoda te da se zadovoljavanjem istih tek može pomoći djetetu u zadovoljenju ostalih potreba. Ukoliko dijete nije zadovoljilo ono što mu temeljno nedostaje poput ljubavi, sigurnosti i pripadanja, ono neće biti spremno primijetiti poticaje korisne za njegov osobni razvoj, a samim time neće težiti ponašanjima koja donose zadovoljstvo. Odgajatelji bi trebali poznavati očekivane reakcije djece na razvod, što odgajatelju pomaže u razumijevanju promjena koje se javljaju kod djeteta i time razvijaju profesionalne kompetencije u suočavanju sa stvarnim djetetovim reakcijama. Osim navedenog, autorica tvrdi da odgajatelji trebaju imati informacije o tome što dijete zna o razvodu roditelja, koliko je dijete upućeno u trenutna događanja u obitelji te koliko je dijete razgovaralo s roditeljima o situaciji u obitelji. Buljan Flander i Karlović (2004; prema Jukić Lušić, 2007) ističu važnost roditeljske informiranosti o očekivanim reakcijama djeteta na razvod roditelja i njegovim potrebama. Navodeći kako roditelji često drže do mišljenja da djeca ne razumiju što je razvod pa nemaju potrebu ni razgovarati s djecom o istom, ne znajući da će se djeca lakše prilagoditi novoj situaciji ako znaju što se događa unutar obitelji i ako osjete podršku bliskih osoba koje ih vole. Posljednje temeljno znanje koje odgajatelj mora imati je informacija o djetetovim prethodnim iskustvima nošenja sa svakodnevnim stresovima i frustracijama. Prema tome, pozitivno prevladavanje ranijih stresova i frustracija, doprinosi djetetu nove emocionalne vještine koje ga jačaju za buduće životne izazove.

U dugotrajnom procesu prilagođavanja na razvod roditelja nitko i ništa ne može ukloniti djetetove teške osjećaje u kratkom roku. Pružajući mu sigurnost, ljubav, podršku i osjećaj prihvaćenosti, potičući dijete da razgovara o onome što ga brine i iskaže svoje emocije, odgajatelji mogu pomoći da dijete razumije i prihvati nastalu situaciju te joj se naposljetku i prilagodi. Sigurnosni preduvjeti u odgojno-obrazovnim ustanovama, koji djetetu vraćaju izgubljeni osjećaj pripadnosti, ostvaruju se kroz kontinuirane dolaske u vrtić, dnevne rutine s poznatom strukturom, stalnost odgajatelja koji se o djetetu brinu te kroz predvidljivost događaja u bližoj budućnosti. Važno je da dijete u odgojno-obrazovnoj ustanovi osjeti ljubav i sigurnost koje odgajatelj treba isticati i poticati na aktivnosti koje će djetetu omogućiti lakše otvaranje. Odgajatelji nikako ne smiju tjerati dijete da se otvori i progovori o problemima koji ga muče ali može inicirati razgovor tako što će djetetu dati do znanja da zna što se događa u njegovoj obitelji te da mu je spremno pomoći. Kroz razne aktivnosti, poput igre uloga koje omogućuju djeci izražavanje osjećaja, odgajatelji mogu pružiti priliku djeci da na različite načine pokažu svoje osjećaje, a da pritom odgajatelji spremno uvažavaju emocije bez

prosuđivanja. Aktivnosti crtanja navode djecu na crtanje obitelji i osoba koje voli pri čemu odgajatelji mogu zaključiti što se u obitelji potencijalno događa. Igre s lutkama pomažu djeci u prihvaćanju promjena kao sastavnih dijelova naših života tako što djeca mogu stvoriti vlastiti svijet i imaginarnu obitelj te imati kontrolu nad njima. Takvim pristupom dijete stvara prislan odnos s odgajateljem koji rezultira većim povjerenjem djeteta, a samim time i iskazivanjem svojih osjećaja i potreba (Jukić Lušić, 2007). Odgajatelj u radu s djecom može koristiti i razne slikovnice kako bi kod djece razvili svijest o tome što je razvod, kako do njega dolazi te potaknuli razvoj empatije. *Mama i tata više nisu zajedno*, autorica Irene Bekić i *Alessandre Pokrajac-Buljan, Kako su moji roditelji zaboravili biti prijatelji*, autorice Jennifer Moore-Mallinos te *Djevojčica i ptica*, autorice Dubravke Pađen Farkaš samo su neke od korisnih slikovnica koje će djetetu ali i odgajatelju pomoći prevladati stresan period prilagodbe na rastavu roditelja (Brajković, 2007).

Osim biti na raspolaganju, ohrabrivati dijete i pružati mu emocionalnu podršku, odgajatelj treba naglašavati kako dijete nije krivo za razvod roditelja i razdvajanje obitelji, ističući da su ti problemi isključivo između mame i tate te da se njihova ljubav prema njemu ne mijenja. Treba pokušati razgovarati s djetetom o njegovim brigama i problemima, usmjeravajući pažnju na to što bi djetetu, u prevladavanju tih prepreka, pomoglo jer na taj način odgajatelj osvještava dijete o njegovim pravima koje svakako ima, iako pojedini roditelji smatraju suprotno (Jukić Lušić, 2007).

Ipak, u procesu razvoda, odgajatelj mora ostati neutralan i ne miješati se u odnose među roditeljima izravno jer primarni cilj odgajatelja mora biti zalaganje za dijete i njegov cjelovit razvoj.

Pored oslonca djeci, odgajatelji mogu pružiti podršku i pomoć roditeljima. Milanović i sur. (2014) u knjizi *Pomozimo im rasti* navode načine kako odgajatelji mogu pomoći roditeljima u procesu razvoda. Prije svega, odgajatelj treba ukazati roditeljima na djetetovo pravo na informacije o razvodu, poticati ih na prihvaćanje, zadovoljavanje i prepoznavanje potreba djeteta te ih uputiti da zaštite dijete od svađa, sukoba i nasilja. Nadalje ističu kako odgajatelji mogu pomoći u rješavanju neugodnih osjećaja prema bivšem partneru u svrhu zaštite djece, naglašavajući važnost održavanja pozitivnih emocija prema oba roditelja. Naposljetku upućuju na zajedničko razgovaranje i planiranje kako bi im potrebe djece bile na prvom mjestu. Bilo bi poželjno da odgajatelj upozna roditelje s djetetovim stajalištima jer će tako roditelji dobiti uvid u djetetova razmišljanja i time izbjeći potencijalne štetne posljedice

razvoda. Uz to, oba roditelja moraju biti uključena u sve aktivnosti vrtića, stoga je važno da odgajatelj održava konstantnu komunikaciju s oba roditelja.

6. ZAKLJUČAK

Zajednica u kojoj dijete živi bi trebala od samog rođenja djetetu omogućiti normalan razvoj u primjerenom okruženju na svim razinama. Međusobni partnerski odnosi unutar obitelji te odnosi roditelj-dijete imaju značajan utjecaj na cjelokupan razvoj djeteta, a svako dijete ima pravo na ljubav, poštovanje i kvalitetan život. Kada ta zajednica odnosno brak dvoje odraslih više nema temelje za kvalitetan suživot, tada dolazi do onoga što je najgore moguće za jednu obitelj. Svađe, nesuglasice, sukobi pa čak i nasilje odašilju se prema djetetu koje nevoljno sve sluša, gleda i trpi. Tada je bez pogovora najbolja opcija razvod braka, a kada roditelji odluče razići se, ta odluka se više ne tiče samo odraslih već i djeteta.

Kako odluka o razvodu nije nimalo laka za odrasle, još je teže priopćiti djetetu vijest o razdvajanju roditelja. Zbog djetetovih neočekivanih reakcija na razvod, roditelji često imaju strah od razgovora s djecom o toj bolnoj temi, no uz razgovor i primjerenu komunikaciju roditelja s djetetom stvaraju se temelji budućnosti nove obitelji. Djeca bez obzira na dob i rod zahtijevaju ljubav, sigurnost, osjećaj pripadanja te pomoć i podršku roditelja, što roditelji trebaju uvažiti i poštivati. U procesu prihvaćanja i prilagodbe djeteta na razvod roditelja, događaju se velike promjene u ponašanju i razvoju djeteta koje ovise o brojnim čimbenicima. Ukoliko se konflikti u obitelji opetovano ponavljaju, dijete će patiti te na različite načine reagirati i razviti određeni oblik ponašanja kao i postići razvitak mogućeg psihološkog ili ponašajnog poremećaja i bolesti. Pored interpersonalnih faktora, značajnu ulogu u pomoći savladavanja problema s kojim se dijete suočava i prihvaćanju razvoda svojih roditelja imaju sve osobe iz djetetove okoline, a ponajviše odgajatelji s obzirom da djeca većinu svog vremena provode u vrtiću. Prema tome od iznimne je važnosti da sve osobe koje su uključene u život djeteta naglašavaju i primjerima pokazuju ljubav i podršku prema djetetu. Isto tako bitno je da i dijete pokazuje ljubav i osjećaje prema roditeljima bez obzira na novonastalu situaciju jer jedni drugima moraju biti snaga, primjer i sigurna luka.

Kao dijete rastavljenih roditelja čiji je proces razvoda bio turbulentan i dugotrajan, smatram da sam izrasla u kvalitetno i cjelovito biće bez većih posljedica. Zahvaljujući majci koja je mene, tada predškolarca i starijeg brata, tada u adolescenciji, odgojila i pripremila na buduće životne izazove. Iako sam dijete rastavljenih roditelja pripala pod skrbništvo majke, ne smatram da bi se majkama gotovo uvijek trebalo dodjeljivati skrbništvo niti imam predrasude prema očevima koji samostalno odgajaju i podižu svoju djecu. Ali slažem se s činjenicom da djeca razumiju sve i osjete negativne postupke odraslih te da je komunikacija o

razvodu roditelja i svemu što se općenito događa unutar obitelji, izuzetno važna bez obzira na dob i spol djeteta. Pišući ovaj rad uvidjela sam koliko me zapravo osjećaja tada preplavilo, a da toga nisam bila svjesna niti sam ih izražavala na ispravan način. Stoga ću kao buduća odgajateljica poticati kod djece razvoj socijalnih vještina te funkcioniranje u društvu kao kompletna bića i dodatno obratiti pozornost te se potruditi oko djece koja se pokušavaju nositi s istim problemima kao i ja u njihovoj dobi.

LITERATURA

- Amato, P.R. (2014). *The Consequences of Divorce for adults and children*. Društvena istraživanja 23(1), str. 5-24. <https://hrcak.srce.hr/clanak/180281>. (Posljednji pristup: 21.07.2022.)
- Bradshaw, J. (1999). *Obitelj: Posve nov način da pronađete sami sebe*. Zagreb: BARKA.
- Brajković, I. (2007). *Djeca i razvod. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima* 13(50), str. 20-22. <https://hrcak.srce.hr/file/261076>. (Posljednji pristup: 21.07.2022.)
- Bujišić, G. (2005). *Dijete i kriza, Priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Buljan Flander, G., Štimac, D., Ćorić Špoljar, R. (2013). *Podrška obitelji i prijatelja kao čimbenik prilagodbe djeteta na razvod roditelja*. Klinička psihologija 6 (1-2), str. 63-76. <https://hrcak.srce.hr/file/246924>. (Posljednji pristup: 21.07.2022.)
- Buljan Flander, G., Jelić Tuščić, S., Matešković, D. (2014). *Visokokonfliktni razvodi: djeca u središtu sukoba*. U: Brajša-Žganec, A., Lopižić, J., Penezić, Z. *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. (str. 375-394). Jastrebarsko: Naklada Slap i Hrvatsko psihološko društvo.
- Coleman, L. W. (2005). *Što djeca trebaju znati kada se roditelji rastaju*. Zagreb: STEPress.
- Cummings, E.M., Cummings, J.S. (2002). Parenting and Attachment. U: Bornstein, M.H. *Handbook of parenting*. Volume 5: Practical issues of parenting (2nd ed.) New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing, Tehnička knjiga.
- Delač Hrupelj, J., Miljković, D., Lugomer Armando, G. i sur. (2000). *Lijepo je biti roditelj: priručnik za roditelje i djecu*. Zagreb: Creativa.
- Jukić Lušić, I. (2007). *Vrtić kao izvor podrške djetetu tijekom razvoda roditelja*. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima* 13(50), str. 5-9. <https://hrcak.srce.hr/file/261060>. (Posljednji pristup: 21.07.2022.)

- Kelly, J.B. (2005). *Developing Beneficial Parenting Plan Models for Children Following Separation and Divorce*. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers* 19(2), str. 237-254. https://www.researchgate.net/profile/Joan-Kelly-3/publication/228989478_Developing_beneficial_parenting_plan_models_for_children_following_separation_and_divorce/links/00b7d524cee7d11e29000000/Developing-beneficial-parenting-plan-models-for-children-following-separation-and-divorce.pdf. (Posljednji pristup: 21.07.2022.)
- Lüpkes, S. (2010). *Napuštam te! Priručnik za one koji odlaze*. Zagreb: ITP ŠKORPION.
- Maleš, D. (1995). *Usporedba stavova roditelja iz potpunih obitelji i obitelji s jednim roditeljem prema poželjnosti osobina za dječake i djevojčice*. *Društvena istraživanja* 18-19(4-5), str. 517-537. <https://hrcak.srce.hr/file/51471>. (Posljednji pristup: 21.07.2022.)
- Milanović, M. i sur. (2014). *Pomozimo im rasti. Priručnik za partnerstvo odgojitelja i roditelja*. Zagreb: Golden Marketing, Tehnička knjiga.
- Mudrinić, S. (2007). *Kako preživjeti razvod roditelja*. Zagreb: Naklada K. Krešimir.
- Petroci, V., Lacković, Lj., Maleš, D. (2012). *Obitelji se razlikuju*. Zagreb: Obiteljski centar grada Zagreba.
- Rosić, V. (2005). *Odgoj-obitelj-škola*. Rijeka: Naklada Žagar.
- Svilar-Blažinić, D. (2014). *Partnerski odnosi, obitelj i roditeljstvo u suvremenom društvu*. U: Brajša-Žganec, A., Lopižić, J., Penezić, Z. *Psihološki aspekti suvremene obitelji, braka i partnerstva*. (str. 23-43). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Wallerstein, J., Blakeslee, S. (2006). *A što s djecom? Odgoj djece prije, za vrijeme i nakon razvoda*. Zagreb: Planetopija.
- Warshak, A.R. (2008). *Otrov razvoda. Zaštita veze između roditelja i djeteta od osvetoljubivog bivšeg partnera*. Zagreb: Algoritam.

Izjava o izvornosti završnog rada

Izjavljujem da je moj završni rad pod naslovom „Dijete u središtu razvoda – (ne)poželjna ponašanja roditelja“ izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.